

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN İSPANYA'YA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A General Evaluation On The Effects Of 2008 Global Financial Crisis In Spain Economy

Ökkeş YÜCEL

Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

okkesyucel@sdu.edu.tr

Makale Başvuru Tarihi: 05.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 24.04.2018

Ceyda ŞATAF

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Maliye Bölümü

ceydasataf@sdu.edu.tr

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

Küresel Kriz

Avrupa Borç Krizi

PIIGS

*İspanya,
Ekonomik
Göstergeler*

2007 yılından itibaren dünya ekonomisi istikrarsız bir dönemden geçmektedir. Bu istikrarsızlıklar, finans ve üretim sektörü arasındaki karşılıklı etkileşim, birbirini izleyen ekonomik şoklar, işsizlik, birçok ülkedeki finansal pozisyonun giderek daha da kötüleşmesi ve Avrupa bölgesindeki mali krizi gibi nedenlere bağlamak mümkündür. Avrupa Birliği(AB) üyesi olan İspanya da bu durumdan önemli oranda etkilenen ülkelerden biridir. Bu çalışmada küresel kriz, PIIGS ülkeleri olarak adlandırılan euro bölgesi dahilindeki beş kırılğan ekonomiye sahip olan ülkelerden biri olan İspanya ekonomisini de etkilemiştir. İlk olarak, İspanya ekonomisi hakkında genel bilgiler, İspanya borç krizinin sebepleri ve son olarak da AB borç krizinin İspanya ekonomisi üzerindeki etkilerine yer verilecektir.

ABSTRACT

Keywords:

Financial Crisis

*European Debt
Crisis*

PIIG

*Spain, Economic
Indicators*

From 2007, the world economy is going through an unstable period. These imbalances can be attributed to the interplay between finance and the manufacturing sector, successive economic shocks, unemployment, increasingly worsening financial position in many countries, and debt crisis in the European region. Spain, which is a member of the EU, is one of the countries affected in this respect. In this study, the global crisis also affected the Spanish economy, one of the countries with five fragile economies within the eurozone, called the PIIGS Ionic Properties. First, an overview of the Spanish economy will be given, including the reasons for the Spanish debt crisis and, finally, the impact of the EU debt crisis on Spain's economy.

* PIIGS Avrupa'da borç krizi yaşayan Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya'nın İngilizce baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır.

1. GİRİŞ

2007'de ABD'de ortaya çıkan küresel krizin etkileri, 2008 yılında önemli yatırım bankalarının çökmesi sonucu tüm dünyaya yayılmıştır. Krizin hem finansal sistem hem de ticari ilişkiler aracılığıyla yayıldığı bölgelerden biri AB'dir. Ancak ABD'de yaşanan durumun aksine, AB'nde krizin, üye ülkelerin kamu maliyesi dengesizliklerinden dolayı borç krizi boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. AB'nde ortaya çıkan borç krizinin temelde iki gerekçesi vardır. Bunlar, AB içerisinde uygulanan neo-liberal politikaların varlığı ve AB'e üye ülkelerin cari işlem dengeleri arasındaki farklılıklardır.

AB'nde yaşanan borç kriziyle, İspanya ekonomisinde de, küresel krizle beraber gelen likidite sıkışıklığıyla dengesizlikler gün yüzüne çıkmış, konut sektörü balonu patlamış, İspanya bankacılık sistemi bu balonun sönmesiyle büyük zararlar görmüştür. Bu zarar gören kurumları korumak ve kurtarmak adına yapılan kamu yardımları devlet bütçesine ağır yükler getirmiştir. Kısaca özel borçlar kamu borçlarına dönüşmüştür. Bu nedenle bütçe açıkları artmış, bütçe açıkları üstü kapatılamaz hale gelmiş, kredi kanalları kurumuş, borçlanma faizleri ve borçlanma maliyetleri daha da artmış, yüksek borçlanma faizleri üzerinden borçlarını ödemek zorunda kalan ülke dolayısıyla borçlarını çeviremez hale gelmiştir. Bu bilgiler ışığında İspanya ekonomisinin sorununun finans sektöründe olduğu söylenebilir.

Çalışmada, öncelikle İspanya ekonomisi hakkında bilgi verildikten sonra, İspanya'daki krizin nedenleri ve krize karşı alınan önlemler anlatılacaktır. Son olarak da Avrupa Borç Krizi'nin İspanya Ekonomisi üzerindeki ekonomik etkilerine ve İspanya Ekonomisi güncel durumuna değinilecektir.

2. İSPANYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

İspanya, ekonomisinin harap olduğu 1929 yılındaki İspanya iç savaşının sonundan bu yana ekonomik olarak gelişmektedir. İspanya'nın bu hızlı ekonomik büyümesi, "Spanish Miracle" (İspanya Mucizesi) olarak adlandırılmıştır. 1950'li yıllardan sonra uygulanan kalkınma planlarıyla beraber, 1973 yılında yaşanan petrol krizi, AB üyelik sürecinde yaşanan bankacılık krizi ve 1993 yılındaki resesyon haricinde 2008 yılına kadar sürekli gelişmesini sürdürmüş ve bugünkü halini almıştır (Timurtaş, 2015:88).

Bir hayli dinamik ve hizmet sektörü temelli modern bir ekonomiye sahip olan İspanya'nın GSMH' sının %91,9'unu hizmet ve sanayi sektörleri oluşturmaktadır. Bunun % 74,4 hizmet sektörü %17,5 sanayi sektörü oluşturmaktadır (İspanya Dış Ticaret Enstitüsü, www.spainbusiness.gen.tr).

GSYİH, İspanya ekonomisine genel olarak bakıldığında 1,381 milyar dolar GSYİH ile Avrupa'nın beşinci, dünyanın ise on dördüncü büyük ekonomisidir (Euro Challenge, 2014:2). Kişi başına düşen milli geliri ise yirmi dokuz bin dolarla AB ülkelerinin ortalamasının üzerinde ve dünyada kırk birinci sıradadır. Satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen geliri otuz üç bin dolarla dünyada kırk dördüncü sırada yer almaktadır (World Bank, 2014).

İşsizlik oranı, ülkede genel işsizlik oranı %20,5 ve 25 yaş altı genç işsizlik oranı %45 ile Avrupa'nın Yunanistan'dan sonra en büyük işsizlik oranlarına sahiptir (Eurostat, 2014:1-2). İspanya'da kamu borç krizinin en önemli makroekonomik etkisi, işsizlik üzerinde olmuştur. Ülke yönetiminin demokratikleştiği 1970'lerin ortalarından günümüze, görülen en yüksek işsizlik oranına ulaşılmıştır. Ülkedeki işsizlerin sayısı 5.7 milyon düzeyine yaklaşmıştır (Ergün ve Cura, 2016:271).

Dış ticaret, ülkenin 2013 verilerine göre 291 milyar dolar ihracat geliri, 324 milyar dolar ithalat yapmıştır ve 33 milyar dolar dış ticaret açığı bulunmaktadır. Dünyada ihracat ve ithalat sıralamasında 17. Sırada yer almaktadır. İhracat kaleminin en büyük kısmını araba ve araba yedek parçaları, rafine edilmiş petrol ve ilaçlar oluştururken, ithalatta ise ham petrol, araba ve yedek parçaları, tıbbi ilaçlar ve bilgisayar oluşturmaktadır (<http://atlas.media.mit.edu/en/>, 2013).

Turizm, bir ülkede turizmin ekonomik ve kültürel gelişime etkisi çok büyük olabilir ve İspanya turizmde ABD sonra incelenmesi gereken ülkelerin başında gelmektedir. Uluslararası turizmde ülkeye gelen turist sayısı bakımından üçüncü (ABD birinci ve Fransa ikinci), gelen turistlerden elde edilen gelir açısından ise Avrupa'nın en büyüğü, dünyada ise ABD'nin arkasından ikinci sırada yer almaktadır (Garson, 2015,2-6). Turizm İspanya ekonomisi özelinde incelendiğinde doğrudan etkileri(turistlerin ve hükümetin yaptığı doğrudan harcamalar) ve toplam etkisi (kamu özel yatırım harcamaları, oteller, turizm acenteleri tarafından sağlanan hizmetler vb.) olmak

üzere iki bölümde incelenebilir. Doğrudan dolaylı etkileri sırasıyla GSYİH'nin %5,6'sı ve %15,2'sini, istihdamın ise %5'i ve %15,3'ünü, oluşturmaktadır (WTTC, 2015:2-4).

Ulaşım, İspanya'da genellikle hızlı trenler yolcu taşımacılığı için elverişlidir ve demiryolu ağı İspanya altyapı yatırımlarının yükselen yıldızı olarak görülmektedir. 2010 yılı sonunda Avrupa'nın en büyük yüksek hızlı tren ağına sahip olan İspanya, dünyada Çin'den sonra ikinci sırada gelmektedir. Komünist modeli çağrıştıran kamu sahipliği ve yönetiminin olduğu göz önünde bulundurularak, İspanya Avrupa ülkelerine göre nispeten büyük bir havayolu taşımacılığı piyasasına sahiptir. İspanya'da otoyol yapım çalışmaları 1960'lı yıllarda daha yüksek trafik ve gelir beklentileri ile başlamıştır. Otoyolların ücretli olması Avrupa'da 2005 yılı sonrasında Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkelerde uygulama alanı ancak bulabilmiştir. Günümüzde otoyol geçişlerinin %25'i ücretli %75'i ücretsizdir. İspanya'nın kendine has altyapı politikaları ekonomik büyümeyi ve üretkenliğin artmasını sağlamıştır (Bel, 2011:4-16).

Eğitim, İspanyanın eğitim sistemi incelendiğinde GSYİH'nin %5,5'nin (OECD ortalaması %6,1), kamu harcamalarının ise %11'nin (OECD ortalaması %13) eğitime ayrıldığı görülmektedir. İspanya'nın kamu harcamalarından eğitim için ayrılan pay ise çoğunlukla zorunlu eğitim için harcanmaktadır. Öğrenci başına yapılan harcamalar ise 9500dolardır (OECD ortalaması 9700 dolar). Mesleğe yeni başlayan öğretmen maaşları eğitimin tüm seviyelerinde OECD ortalamalarının %30 üzerindedir ve bir öğretmen yaklaşık dokuz öğrenciye eğitim vermektedir (OECD ortalaması öğretmen başına 13 öğrenci). 25-64 yaş arası yaşam boyu eğitime katılım %47 (OECD ortalaması %51)'dir ve bu oran Hollanda, Finlandiya, Norveç, Danimarka gibi pek çok Avrupa ülkesinin altındadır. Genel olarak eğitim için kamu okulların tercih edilmesi, OECD ülkelerinde kamu okullarının tercih edilmesi oranının çok üzerindedir ve bu oran yükseköğrenim için %85'tir (OECD, 2014:1-13).

Enerji, İspanya'nın dünyada söz sahibi olduğu alanların başında yenilenebilir enerji kaynaklarındaki üstünlüğü gelmektedir. Dünya'da yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerji %11'iken (World Energy Council, 2013:8), Avrupa'da bu oran %22'dir (European Commission, 2014:9). İspanya ise yenilenebilir enerji üretiminde Almanya'dan sonra Avrupa'da ikinci dünyada ise dördüncü sıradadır (REN21 Sttering Committee, 2014:26). İspanya özellikle rüzgar enerjisinden elde edilen elektriğin diğer kaynaklardan elde edilen elektriğe oranı açısından dünya lideridir (REN21 Sttering Committee, 2014:27). Rüzgar enerjisi kapasitesi dünyada her üç buçuk yılda bir iki katına çıkmaktadır ve İspanya dünyada rüzgar enerjisinde Almanya'dan sonra Avrupa'da ikinci dünyada ise dördüncü sıradadır (World Energy Council, 2013:18). Güneş enerjisinin binde birinin %10 verimle dönüştürülmesi durumunda, tüm dünyanın elektrik ihtiyacının beş katı kadar elektrik üretebileceği, güneş enerjisinin önemini ortaya koymaktadır ve İspanya bu alanda Avrupa'da üçüncü dünyada ise beşinci ülkedir (World Energy Council, 2013:21). Ayrıca güneş enerjisinin CSP¹ (Concentrating Solar ThermalPower) teknolojisinde dünyada kurulu kapasitenin %65'ine sahiptir (REN21 Sttering Committee, 2014:112). İspanya beşi elektrik üretiminde kullanılan 7 nükleer reaktöre sahiptir (World Energy Council, 2013:214) ve toplam elektrik üretiminin %22,2'sini bu santrallerden üretmektedir. Enerji üretiminde kullandığı diğer bir kaynağı da kömürdür ve elektrik ihtiyacının %19,8'ini bu kaynaktan karşılamaktadır (World Energy Council, 2013:441).

Otomotiv, İspanya endüstrisinde otomotiv sektörünün çok ayrı bir yeri vardır. Otomotiv sektörünün ilk evresi olarak 1963 yılı verilebilir ve o yıllarda Seat marka çok iyi sayılamayacak arabaların üretimi yapılmıştır. 2014 yılına geldiğinde ise motorlu taşıt üretiminde Almanya'dan sonra Avrupa'da ikinci, dünyada ise dokuzuncu sıraya kadar ilerlemiştir (Chislett, 2016:117). Renault, Ford, Opel, Volkswagen, Mercedes vb. araba markaları, toplamda 39 farklı otomobil modelini İspanya'da üretmektedir. 2013 verilerine göre İspanya'da 2,2 milyon araç üretilmiş, 1,9 milyon araç ihraç edilmiş, bu alana 2012-2013 yılları arasında 3,5 milyar dolar yatırım yapılmıştır (ICEX, 2014:4-7). Otomotiv endüstrisi GSYİH'nin %10'unu oluşturmakta, üç yüz bin kişiye doğrudan, 2 milyon kişiye ise sektörle bağlantılı alanlarda iş imkânı sumakta ve üretilen motorlu taşıtların %80'nin üzerinde kısmı düzenli olarak ihraç edilmektedir (Chislett, 2016:118). İspanya ayrıca elektrikli arabaların üretimi ve tasarımında da büyük rol oynamaktadır. 74 İspanya şirketi ve teknoloji merkezi, Avrupa'daki elektrikli araba projelerinin %60'ında yer almışlardır. Hali hazırda Peugeot, Citroen, Nissan, Mercedes, Renault ve %100 İspanyol üretici olan Comarth ful-elektrikli arabalar üretmekte ve bu alanda İspanya devlet desteği, teşvik vb. adlar altında üretimi cesaretlendirmektedir (ICEX, 2014:24-37).

Tarım, İspanya ekonomisinde tarımın yeri son elli yıldır GSYİH'ya oranı %20'den %3'e, istihdama oranı %40'tan %4'e kademeli olarak düşmektedir (Chislett, 2016:115). Tarımda turunçgil üretimi alanında dünya çapında önemli bir yer tutmaktadır. 2004 yılı toplam turunçgiller ihracat oranı, dünyanın toplam üretiminin

1 Concentrating Solar ThermalPower teknolojisi aynalar kullanarak güneş ışığına yoğunlaşır ve ısı oluşturur, oluşan ısıyla ortaya çıkan buhar türbinlere gönderilir ve elektrik enerjisi buhar yoluyla üretilir.

%36,9'u civarındadır. Akdeniz bölgesinde İspanya özellikle portakal ve narenciye ihracatında en önemli ülke konumundadır (EuroMedCitrusNet, 2007:6). İspanya'nın tarımda bir başka dünyada lider olduğu ürün zeytindir. AB dünya zeytin üretiminin yaklaşık %73'ünü üretirken, bu üretimin yaklaşık %62'sini İspanya tek başına üretmektedir. İspanya zeytin ihracatı bakımından da dünya lideridir ve ihracatını genel olarak Amerika, Brezilya, Japonya ve Rusya gibi ülkelere yapmaktadır (European Commission, 2012:3-4). Su ürünleri üretiminde Norveç'ten sonra Avrupa'da ikinci sıradadır (Fao, 2012:28). Ahtapot, kalamar ve mürekkep balığı gibi kafadanbacaklı deniz ürünleri tüketiminde dünyanın önde gelen ülkelerindedir (Fao, 2012:80).

3. İSPANYA BORÇ KRİZİNİN OLUŞUMU VE SEBEPLERİ

İspanya ekonomisi 1990'lı yılların ortasında başlayan uzun bir genişleme periyodundan sonra 2006 yılında ilk durgunluk sinyallerini göstermeye başlamıştır. 2007'de başlayan ve 2008'de derinleşen uluslararası finansal kriz, ekonomik genişleme periyodunun sonlanmasını hızlandırmıştır. (Carballo-Cruz, 2011:309)

İspanya ekonomik mucizesi olarak adlandırılan bu dönem(Etzezarreta vd., 2011:2) zayıf temeller üzerine inşa edilmişti.(Chislett, 2016:21).Krizin ortaya çıkardığı bu zayıf temelleri yükselen emlak balonu, ulusal büyük şirketlerin uluslararası rekabeti ortamından uzaklaşmaları ve tekel konumuna gelmesi (Etzezarreta vd., 2011:14) ve İspanya tasarruf bankacılık sisteminin özelleştirilmesi (Cardenas, 2013:4) olarak sıralamak mümkündür. Kriz sonrasında İspanya olağan üstü bir şekilde borç artışı ve kontrol altına alamadığı işsizlik oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. (Carballo-Cruz, 2011:318-319).

Emlak piyasası, İspanya'da evler sadece tüketim malı olarak değil aynı zamanda birçok yatırım türleri gibi pozitif getirileri olan gayrimenkuller olarak tanımlanmaktadır. Emlak piyasası özellikle İspanya Ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır (Melivo,2014:2). İspanya'da insanların ev sahibi olma oranı yaklaşık % 85, kirada bulunanların oranı ise sadece % 15'dir. (Gentire, 2012:344). Bu oranların oluşmasında emlak sektöründe 1997 yılı ve 2007 yılları arasında uzun bir genişleme süreci yaşanması etkili olmuştur. Bu genişleme süreci olağan üstü inşaat hacmini ve 11 yıllık uzun bir süreyi kapsamıyla diğer örneklerinden farklıdır. Emlak sektörü bu dönemde yıllık olarak yaklaşık % 5 büyümüştür ve 2007 sonunda emlak sektörü GSYİH'nin % 16'sını toplam istihdamın ise % 14'ünü oluşturmuştur. Emlak sektörüyle ilgili sektörler dahil edildiğinde bu oranlar GSYİH'nin % 25'ini toplam istihdamın ise % 23'ünü oluşturmuştur. (Carballo-Cruz, 2011:314).

1990-1998 yılları arasında her yıl 200.000 civarı yeni ev yapımına başlanılmışken, bu sayı 1999-2006 yılları arasında radikal bir artış göstermiş ve yıllık 550.000 yeni ev yapımı seviyesine çıkmıştır. Bu artışlarla 1997 yılında 18,7 milyon olan mevcut konut sayısı,2007 yılına gelindiğinde 24 milyon konut sayısına ulaşmıştır (Meliveo, 2014:6). 2006'da 865.000 yeni ev yapımına başlanmasıyla rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'da yapılan ev sayısından daha fazladır. Ayrıca 1999-2007 yılları arasında Avrupa'da inşa edilen her üç konuttan ikisi İspanya'da inşa edilmiştir (Chislett, 2016:21).

İspanya emlak sektöründeki artış sadece nicelik olarak artmamış aynı zamanda fiyatlarda da kendini göstermiştir. 1995-2008 yılları arasındaki enflasyon oranı sektörel olarak değerlendirildiğinde tarımda % 38,16, enerjide % 63,7, sanayide % 99,62 ve hizmet sektöründe % 152,22 iken bu oran inşaat sektöründe % 268,07'dir (Gonzalez, 2010:1578). 1995-2008 yılları arasındaki fiyat artışına il özelinde bakıldığında Madrid'de 1995'de 1078 euro/m² iken 2008'de 3004 euro/m² olmuştur (Gonzalez,2010:1590). 1997-2007 yılları arasındaki ortalama fiyat artışı % 7 civarındadır ve 2004 yılında bu oran % 20'lere doğru rekor seviyelere çıkmıştır (Meliveo,2014:5).

2000'li yılların ortalarında yaşanan emlak balonu ve ardından gelen küresel finansal kriz incelendiğinde faiz oranları ile konut fiyatları arasındaki bağlantı dikkat çekmektedir. Para politikalarındaki değişikliklere varlık fiyatları aşırı tepki göstermekte olup, bu aşırılıklar kendini özellikle konut sektöründe göstermektedir. Faiz oranları incelendiğinde, konut fiyatlarının değerlenmesi faiz oranlarındaki azalmadan sonra gelmektedir. Bir diğer konut fiyatlarının değerlenmesindeki² parasal politika ise aşırı parasal genişlemedir (Kuttner, 2012:12).

İspanya'da 1990'lı yılların başında % 10'nun üzerinde olan konut kredileri maliyeti 2000'de yaklaşık % 2'ye kadar düşmüş, 2006'da ise % 0 civarındadır. Kredi maliyetlerinin bu kadar ucuzlaması ev sahibi olmayı çekici hale getirmiştir. 1991-1997 yılları arasında konut kredilerinin GSYİH'ya oranı ortalama % 7 artarken, bu oran

2 Faiz oranlarının ve parasal gevşemenin varlık fiyatları ile anlamlı bir ilişki kurulabilmesi için bu politikaların ekonomiye güvenin arttığı dönemlerde uygulanması gerekmektedir. 2008 krizi sonrası ABD 700 milyar dolar kurtarma paketi devreye koymasına ve faizleri %5'den %0,25 seviyesine indirmesine rağmen konut fiyatlarında düşüşler yaşanmıştır.

1997-2007 yılları arasında bu artış ortalama %13 civarındadır. Bu da 1990'lı yılların başında %20 'nin altında olan konut kredilerinin GSYİH'ya oranını, 2007'de % 100'e kadar artırmıştır (Meliveo, 2014:9). Kredilerin artmasında bir başka neden de 12-15 yıl arasında olan konut kredilerinin vadelerinin 30-40 yıla kadar çıkması yeni bir eve sahip olabilir hale gelmişlerdir (Etxezarreta et al., 2011:13).

Verimlilik; 1995-2008 dönemi verimlilik açısından değerlendirildiğinde verimlilikte herhangi bir artış olmadığı ve ücret maliyetlerinde ise % 50 oranında bir artış görülmektedir. Maastricht kriterleri oluşturulurken model ülke olan Almanya'da verimliliğin % 25 ve ücret maliyetlerinde sadece % 2'lik bir artış olduğu dikkate alındığında İspanya'nın durumu daha net anlaşılmaktadır. Parasal birlik olması para biriminin devalüe edilmesini engellemiş, bu da ücretleri enflasyon ile azaltarak dış rekabeti eski haline getirmesinin önüne geçmiştir (Gentier, 2012:344).

Özel sektör borcu, Kriz öncesinde İspanya ekonomisinde kamu borcu önemli bir problem oluşturmazken, konut kredileri ile aşırı büyüme eğilimine giren özel sektör borcu asıl problemi oluşturmaktaydı. 2004-2006 yılları arasında yıllık yaklaşık % 30 artan İspanya özel sektör borcu, parasal birlikte bulunan ülkelerin özel sektör borçlarındaki artışın yaklaşık 4 katı hızlıdır. Özel sektörün borcunun GSYİH'ya oranı 2010'da % 224'e kadar artmış ve bu borcun % 40'ından fazlası ev sahipleri tarafından çekilen kredilerden oluşmaktaydı (Carballo-Cruz, 2011:318). İspanya'nın 2007 öncesinde on iki ülkeden oluşan parasal birlik içerisindeki ekonomik büyüklüğü % 10 olmasına rağmen bu dönemde dolaşımda olan 500 euro'luk banknotların % 25'i İspanya ekonomisinde bulunmakta, parasal birlikteki borçlanmanın % 25'i yine İspanya tarafından yapılmaktadır. Euro bölgesindeki özel sektör borçların GSYİH'ya oranı % 165 iken İspanya'da bu oran % 227,3'e kadar çıkmıştır. İspanya'nın bu oranda bir krediyi karşılayacak bir tasarruf sisteminin olmaması, İspanya'nın tasarruf ihtiyacını başta Almanya olmak üzere Kuzey Avrupa Ülkelerinden sağlamıştır (Chislett, 2016:23).

Vergi sistemi, dünya genelinde birçok ülkede olduğu gibi İspanya'da da yeni ev sahibi olmayı teşvik edici vergi politikaları uygulanmıştır. Bu amaçla tarafsız bir vergi politikasından ziyade yeni ev sahibi olmanın maliyetlerini düşürücü vergi politikaları izlenmiştir. Kira gelirleri gibi sermaye gelirlerinin vergi dışında bırakılması ve kredi faizi ödemelerinin azaltılması birçok vergi sisteminin ortak özelliklerini oluşturmaktadır. İspanya bir adım ileri giderek konut kredilerinin anapara ödemelerinin kişisel gelir vergisi matrahından düşülmesi uygulamasını getirmiştir (Meliveo, 2014:3). 2010 yılında katma değer vergisi yılın sonuna kadar geçici olarak % 8 olan oranı % 4'e düşürmüştür (Carballo-Cruz, 2011:315-316). Kişisel gelir vergisiyle ilgili olan düzenleme 2011'de kaldırılmış olup, 2012'de inşaat sektörünün canlanması amacıyla tekrar yürürlüğe girmesine rağmen 2013'de tekrar kaldırılmıştır (Meliveo,2014:3). Bu politikaların yanı sıra birçok İngiliz ve Alman emeklilerinin yaşam maliyetlerinin düşük olduğu ve güzel bir iklime sahip olan İspanya'dan daire almak istemeleri, kamu otoritelerinin kırsal alanların kentleşmesi için elverişli koşulları oluşturması (Etxezarreta et.all., 2011:12) konut balonunun oluşmasında çok etkili olmuştur.

Tasarruf Bankaları, İspanya'daki krizin nedeni geniş ölçüde konut balonu ile ilişkilendirilmesi yanında 19. yüzyılda kurulan kar amacı gütmeyen, faaliyetlerinin sadece kurulduğu bölgeyi kapsayan tasarruf bankalarının (TheCajas de Ahorros) yapısal olarak bozulmasıdır (Santos, 2014:14). İspanya ekonomisinde 1866 yılında yaşanan on yıllık süreçte oluşan kredi şirketlerinin ve bankalarının yarısının erken tasfiye edildiği, 1977 yılında yaşanan ve var olan bankaların yarısının kapandığı veya diğer bankalarla birleşmeye gittiği bankacılık krizleri başta olmak üzere 19. yüzyılda beş 20. yüzyılda üç olmak üzere sekiz bankacılık krizi yaşamıştır. İspanya'da 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan sekiz kriz için kurtarma faaliyetlerine aktarılan toplam para miktarı GSYİH'nın %5'i iken, 2012 yılında ayakta kalabilen 13 tasarruf bankasına aktarılan para miktarı GSYİH'nın %5,8'ini oluşturmaktadır (Martin-Acena, 2014:3-4).

İspanya'da tasarruf bankaları İspanya bankacılık sisteminde temel rol oynamaktadır. Tarihsel olarak on beşinci yüzyılda İtalya döneminde ortaya çıkan bu girişim faizsiz kredi sağlanması üzerine olan hayır kurumları olarak ilk şeklini almıştır. Tasarruf bankaları teknik olarak kar amacı gütmedikleri için kurulduğu bölgeden gelen mevduatı yatırım teşebbüsleri yönlendirmek temel amaçlarını oluşturmaktaydı. İspanya'da açılan ilk tasarruf bankası 1838 yılında kurulan Madrid Tasarruf Bankası'dır (Cardenas, 2013:8). 1900 yılına gelindiğinde 49'a çıkan tasarruf bankalarının sayısı 1928 yılına gelindiğinde 133'e kadar çıkmıştır. 1928 yılında tasarruf bankalarında bulunan mevduatların toplamı, İspanya'daki bankaların mevduat toplamını yaklaşık %20'lere kadar artırmıştır (Carles and Altes, 2013:13).

Tasarruf bankaları 1930'lu yıllarda Franco Diktatörlüğü öncesinde genel olarak ev kredileri ve az miktardaki bireysel krediler alanında uzmanlaşmışlardı. Faaliyetlerini kendi bölgeleri ile kısıtlı olması sayesinde borç verdiği müşterileri hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarını olanaklı kılmıştır. Ayrıca portföyünde farklı

miktarlarda hazine bonoları, borsada olan büyük şirketlerin sınırlı miktarda hisse senetleri bulundurmaktaydı. Finansal varlıklarının kaynağı genel olarak birikmiş rezervleri ve mevduatlarından olduğu için, faaliyetlerinin finansmanında yurtiçi veya uluslararası sermaye piyasasına olan bağımlılığı bulunmuyordu(Martin-Acena, 2014:4). Muhafazakar olan ve bölgelerindeki en güvenilir kişi veya firmalara kredi veren tasarruf bankaları Franco Diktatörlüğü ile birlikte değişimler yaşamıştır. Tasarruf bankalarında toplanan tasarrufların büyük bir bölümü kamu sektörünün açıklarının finansmanında kullanmış, varlıklarının önemli bir kesimini ise kamu borçlarına veya kamunun sahibi olduğu işletmelere aktarmıştır. Franco döneminin bittiği 1970'li yıllarda tasarruf bankalarındaki mevduatların piyasadaki payı % 35'i bulmuştur (Santos, 2014:15-26).

1970'li yılların sonlarında tasarruf bankalarının yönetim yapısı bankaya finansman sağlayanları, yerel otoriteleri, uzmanları, yerel iş adamlarını, rahipleri, banka çalışanlarını ve mevduat sahiplerini kapsayacak şekilde değişmiştir (Carles and Altes, 2013:9). Yönetim yapısının demokratikleşmesini sağlayan bu değişim 1985 yılında bir yasa ile değiştirilmiş ve yönetim organlarındaki kamu otoritelerinin varlığı arttırılmıştır. Yönetim kurulu siyasi partiler tarafından kontrol edilen yerel ve bölgesel şirketlerin eline geçmiştir. Diğer taraftan tasarruf bankası genel müdürlerinin görevleri azaltılmış, ondan alınan görevler yerel ve bölgesel yönetimlerin ellerinde bulundurduğu yönetim kuruluna verilmiştir (Martin-Acena, 2014:7).

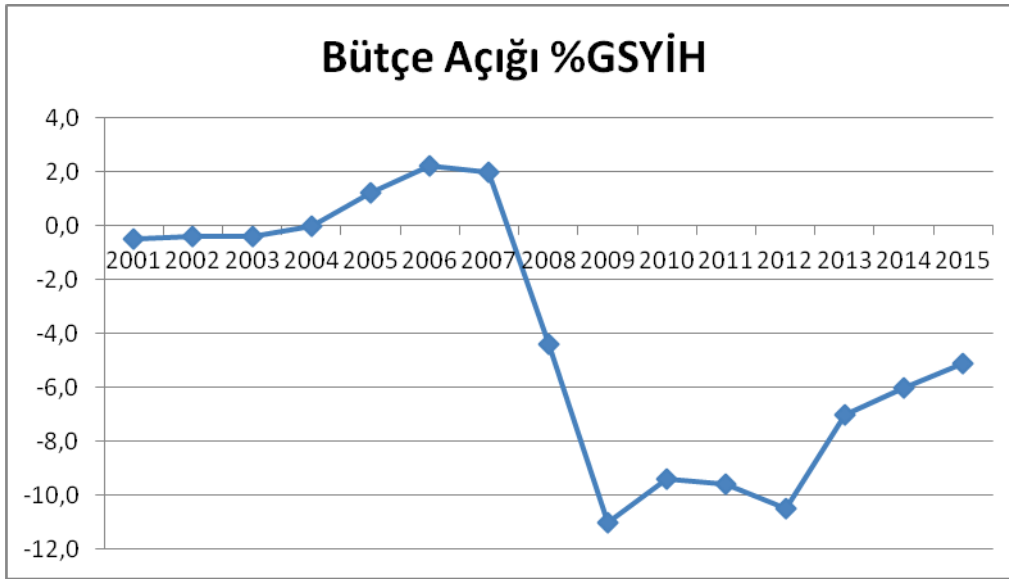
1975 yılında tasarruf bankalarına etki alanları içerisinde şube açmalarının serbestleşmesi, 1977 yılında birleşmelere ve satın almalara izin verilmesi, 1987 yılında faiz oranlarının serbestleşmesi ve 1988 yılında kendi etki alanları dışında da şube açmalarına izin verilmesi tasarruf bankalarının aşırı genişlemesine neden olmuştur (Carles and Altes, 2013:27). Kısıtlamaların kalkması ile birlikte tasarruf bankalarının ülke genelinde genişlemesi beklendiğinden çok fazla olmuştur. 1990 yılında tasarruf bankalarının şubelerinin sayısı 13,642'ye kadar yükselirken, 2008 Eylül ayında 25,001 ile en üst seviyesine kadar ulaşmıştır. Tasarruf bankalarında bu beklenmeyen yükselişin aksine ticari bankaların şube sayısı aynı dönemde 16,917'den 15,657'e kadar düşmüştür. 2009 yılı sonunda 40,000'in üzerindeki şube sayısı İspanya'da bulunan her 1000 yerleşik için bir şubeye denk gelmektedir. Bu da Euro bölgesinde banka şubesi sayısı yoğunluğunun iki katına denk gelmektedir (Chislett, 2016:127).

İspanya Avrupa Parasal Birliği'ne katıldıktan sonra büyük modernizasyon ile faiz oranlarının düşmesi, yabancı sermayenin düzenli olarak ülkeye gelmesi, finansal piyasalarının aşırı gelişmesi ve kaynakların büyük bölümünün inşaat sektörüne yönlendirilmesi on yıllık istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir. Bu büyüme ile 2008 krizi öncesinde piyasadaki mevduatların %60'a yakın bir kısmı tasarruf bankalarına kanalize olmuştur. (Carles and Altes, 2013:26). 1929 yılında yaşanan tüm dünyayı etkisi altına alan büyük buhran döneminde 130'un üzerindeki tasarruf bankasından sadece küçük ölçekli dört tanesi likidite sıkıntısı yaşamış ve bunlardan sadece bir tanesine kurtarma operasyonu uygulanmıştır (Martin-Acena, 2014). 2008 yılında yaşanan finansal kriz sonrasında ise sayısı 50 olan tasarruf bankalarının 2013 yılında 13'ü ayakları üzerinde durabilmiştir (Fund for Orderly Bank Restructuring, 2012:2).

4.AVRUPA BORÇ KRİZİNİN İSPANYA VE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Krizin etkilerinin en derinden hissedildiği ülkelerin başında İspanya gelmektedir. İspanya, krizden önceki yılda ekonomisi sağlam bir görünüme sahip olmasına rağmen İspanya ekonomisi de krizin etkisi ile kamu maliyesinde benzer sıkıntıları yaşamamıştır.

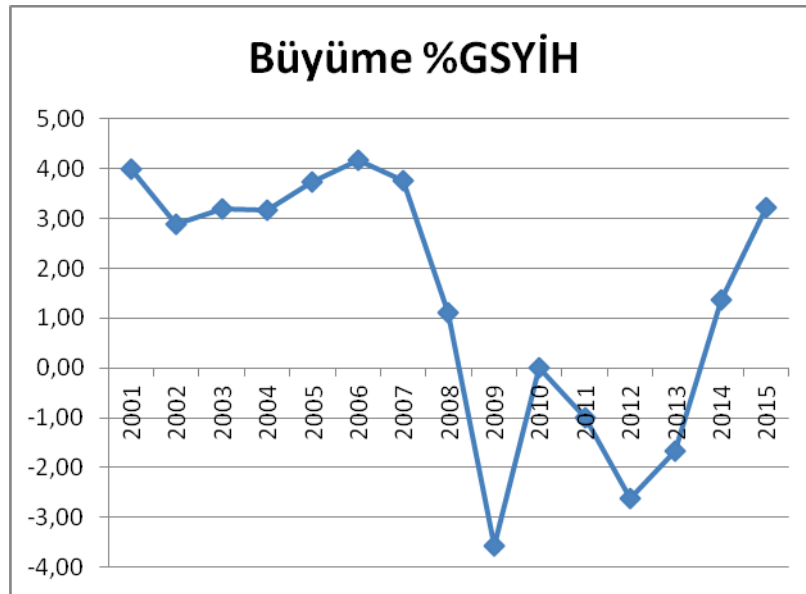
Grafik 1. İspanya'nın Bütçe Dengesinin GSYİH'a oranı (2001-2015)

Kaynak: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, (E.T:22.12.2016)

2001-2004 döneminde İspanya'da devlet bütçesindeki açıkların GSYİH'a oranı % 3'ün altında kalmıştır. 2005-2007 yılları arasında da devlet bütçesi fazla vermiştir. Ancak 2008 yılından itibaren İspanya'nın bütçe açıkları/GSYİH oranı hızla artmıştır. Söz konusu oran 2008'de önce % -4,5'e ve 2009 yılında da % -11'e yükselmiştir. Bütçe açıklarında yaşanan bu çarpıcı artış ise, İspanya ekonomisinin kısa vadeli borçlarının artmasını, büyüme oranlarının yavaşlamasını ve dolayısıyla da finansal bir krizi beraberinde getirmiştir.

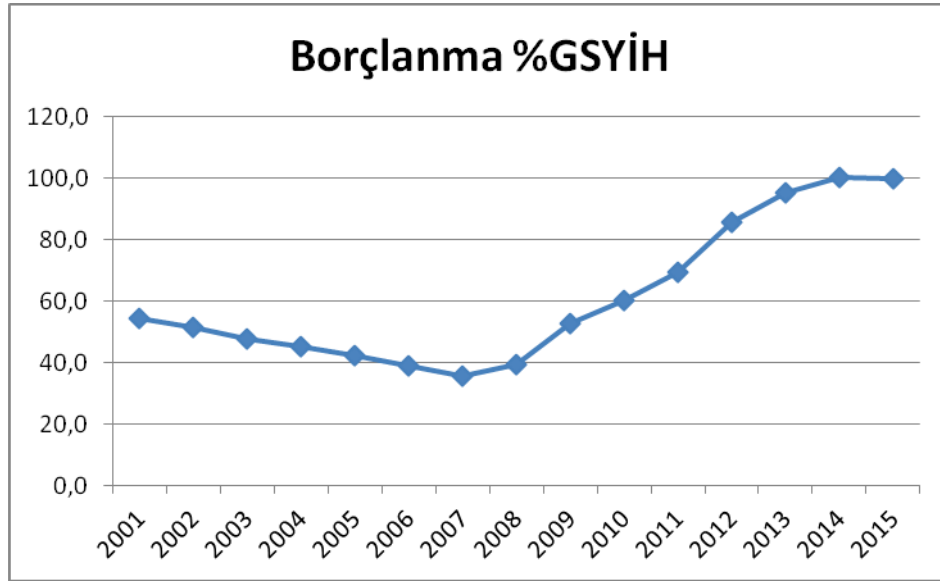
Grafik 2. İspanya'nın Büyüme Oranı (2001-2015)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/country/spain?view=chart>, (E.T:22.12.2016)

İspanya ekonomisi yüksek bir sürdürülebilir büyüme oranıyla 2008 finans krizinden önce Euro Bölgesinin en dinamik ekonomisi olmuştur. Bu büyümenin temelinde hem düşen faizler hem de bu dönemde ülkeye olan göç sonucu nüfustaki artış ve gelir düzeyindeki yükselmeye bağlı olarak yurt içi talepteki artış olmuştur. İspanya'da 2012 yılından itibaren uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinin olumlu etkisiyle birlikte ekonomi 2014 yılında % 1,3 ve 2015 yılında da % 3,21 büyümeyi başarmıştır. Böylelikle ekonomik krizin ortaya çıktığı 2008 yılından sonraki en yüksek büyüme oranı kaydedilmiştir. İspanya ekonomisindeki büyümenin 2016 yılında da sürmesi, ancak büyüme hızının yavaşlayarak %2,6-%2,7 civarında olması beklenmektedir. İspanya'nın ekonomik krizden bu denli etkilenmesi, İspanyol büyüme modelinin yapısal eksikliklerini gün yüzüne çıkarmıştır.

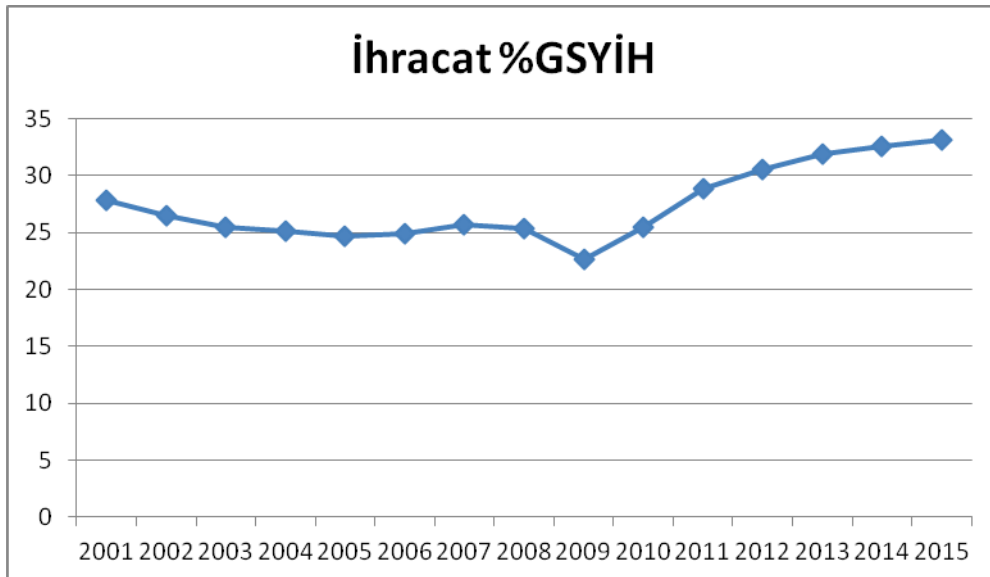
Grafik 3. İspanya Ekonomisinin Borç Oranı (2001-2015)

Kaynak: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, (E.T:22.12.2016)

İspanya'da özellikle 2007 yılından sonra kamu borcunun GSYİH'daki payının giderek arttığı görülmektedir. Bu artıştaki temel neden, ABD'nde yaşanan ve tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz öncesinde yaygın olarak yapılan menkul değerleştirme (securitization)³ sonucu borçlanma piyasalarının borç verme konusunda daha ihtiyatlı davranması ve kendine güvenli limanlar aramasıdır. İspanya ekonomisinin tasarruf oranının borçlanma ihtiyacını karşılayamayacak kadar düşük olması, dış tasarrufların İspanya ekonomisine gelme konusunda isteksiz olması ve sınırlı sektörler üzerine büyüyen İspanya ekonomisinin bu sektörlerde durgunluk yaşaması olağan dönemlerde çok düşük seviyelerde olan borçlanma oranlarının 6 yıl gibi kısa bir zaman diliminde yaklaşık %200 oranında artmasına neden olmuştur.

Grafik 4. İspanya ihracat oranları (2001-2015)

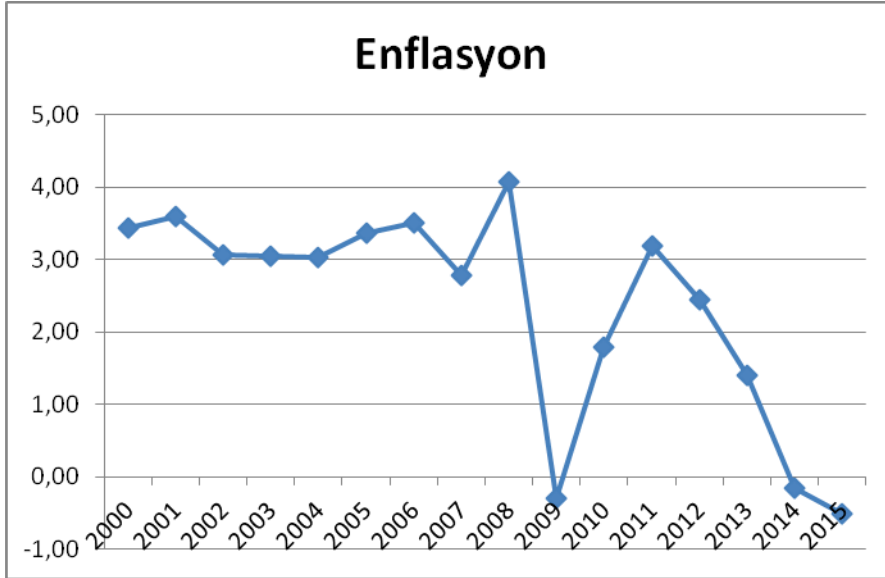

Kaynak: <http://data.worldbank.org/country/spain?view=chart>, (E.T:22.12.2016)

3 ABD'nde faizlerin düşük olduğu dönemlerde, nispeten faizlerin daha yüksek olduğu finansal kurumlar tarafından müşterilerine verilen ev kredileri, ihtiyaç kredileri, kredi kartı borçları vb. sözleşmeye dayalı borçların menkul değerleştirme yapılarak, sözleşmeye taraf olmayan yatırımcılara tahvil benzeri varlıklar olarak satılmasıdır.

İhracat 2010 yılında kayda değer bir şekilde artmış olup, bu eğilimin gelecek yıllarda da devam etmesi beklenmektedir. İhracattaki canlanma, İspanya'nın yükselen ekonomilerle gelişmiş ticari ilişkilerinden ve birim işgücü maliyetlerindeki gerileme sebebiyle İspanya ekonomisinin rekabet gücünün artmasından kaynaklanmaktadır.

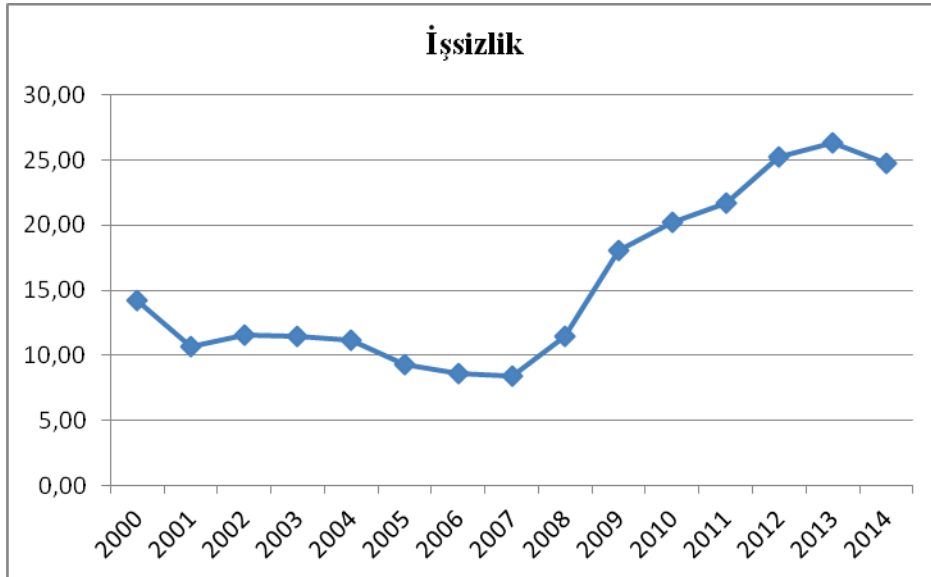
Grafik 5. İspanya Enflasyon Oranları (2000-2015)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/country/spain?view=chart>, (E.T:22.12.2016)

İspanya'da enflasyon oranlarının önemli oranda artmadığı hatta azaldığı görülmektedir. İspanya ekonomisinde işsizlik oranlarının da %25 dolaylarında olduğu düşünüldüğünde ülkede stagflasyon sorunun bulunmadığı ifade edilebilir.

Grafik 6. İspanya'da İşsizlik Oranları (2000-2014)

Kaynak: <http://data.worldbank.org/country/spain?view=chart>, (E.T:22.12.2016)

İşsizlik 2000–2002 yılları arasında azalma göstermiş ve 2007 yılına kadar önemli artış ya da azalışlar meydana gelmemiştir. Ancak işsizlik oranları 2007 yılından sonra önemli miktarda artış göstermiştir. 2014 yılı rakamlarına göre işsizlik oranı yaklaşık %25'dir.

Sonuç olarak, İspanya'nın Euro Birliği'ne girdikten sonra yaşadığı ilk kriz olması nedeniyle ekonomik politika araçları önemli derecede daralmıştır. Ancak, İspanya'nın ortak para birliğinde hem ekonomik hem de finansal olarak yer almasının krizi atlama açısından daha güvenli olduğunu belirten birçok görüş mevcuttur (Ortega, 2012:34).

5. İSPANYA BORÇ KRİZİ İÇİN ALINAN ÖNLEMLER

İspanya hükümeti, krize tepki olarak 2008-2009 döneminde mali teşvik/canlandırma paketi yürürlüğe koydu. 2008-2009 mali teşvik paketi kapsamındaki uygulamalar işi olmayanlara yeni yardımlar, işsizlik yardımları, yeni kişisel vergi kredisi, işsizler için kısmi mortgage moratoryumu, ücretsiz iki yıl boyunca mortgage süresini uzatma hakkı ve çeşitli önlemleri içermektedir (Callan vd., 2011:8-9).

İspanya hükümeti ile IMF ve AB yönetimleri arasında 2010 yılının Mayıs ayında varılan kredi anlaşması gereğince, 2014'e kadar bütçe açığının %3'ün altına indirilmesi ve kamu borç stokunun azaltılması istenmiştir (Conde and Marin, 2013: 21-26).

6. İSPANYA BORÇ KRİZİ SONRASI GÜNCEL DURUM

İspanya'da ekonomik büyüme oranları, düşen petrol fiyatları, sağlanan güven artışı, kolaylaştırılan finansman şartları ve gelişen emek piyasasından kaynaklı iç talebin de artış göstermesiyle, 2013 yılının son çeyreğinde toparlanmaya başlamıştır (European Commission, 2015: 78-79).

IMF ve AB'nin istediği tüm mali ve yapısal reformları tamamlayan İspanya, oldukça başarılı bir şekilde 2014 yılının Ocak ayında yardım programından çıkmıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2015). İspanya ekonomik mucizesinin sonunu getiren yirmi birinci yüzyılın başlarında meydana gelen küresel ekonomik kriz ve Avrupa borç krizi sonrasında İspanya Ekonomisinde toparlanmalar görülmektedir. İspanya ekonomisinde kriz döneminde Euro para biriminin değerini koruması (İspanyanın parasını devalüe edememesi) krizi derinleştirirken, kriz sonrasında Euro para biriminin dolara karşı devalüe edilmesi (1,35-1,40 olan Euro/Dolar paritesinin 1,10-1,05'lere kadar düşmesi) ve AB'nden alınan yardım ve krediler bu ekonomik toparlanmada etkili olmuştur.

İspanya ekonomisinde 2016 yılı ilk çeyreği ve ikinci çeyreğinde büyüme oranları %0,8, üçüncü çeyreğinde ise 0,7 olarak gerçekleşmiştir. 2016 baharında %2,6 olarak belirlenen büyüme tahmini gelen olumlu veriler üzerine büyüme oranı tahmini %3,2 olarak revize edilmiştir. Büyüme oranları pozitif olmasında iç talep ana rol oynarken, ihracatın da etkisi bulunmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe ihracat büyümesi 2015 yılı ile karşılaştırıldığında 2016 yılında arttığı görülmektedir. 2017 ve 2018 yılı tahminlerinde ihracattaki büyümenin bir miktar küçülmesi beklense de net ihracatın (İhracat-ithalat) pozitif olarak kalacağı öngörülmektedir. Kısa dönemde petrol fiyatlarında beklenen artış ile 2016 yılında gerçekleşmesi beklenen -0,4 enflasyon oranının 2017 ve 2018 yıllarında yaklaşık olarak 1,6'ya yükseleceği öngörülmektedir. Kriz sonlarında %25'lere kadar yükselen işsizlik oranlarının, 2016'nın 3. çeyreğinde 2. çeyreğine göre istihdam oluşturmanın artırılması ile birlikte %18,9'lara kadar düşmüştür. Ücretlerin yüksek olması ve düşük üretkenlik işsizliğin düşmesini yavaşlatmakta 2018 yılında işsizlik rakamlarının %16,5 olarak geleceği tahmin edilmektedir (European Commission, 2016).

Kriz sonrasında yaşanan mali reformlar sayesinde mali durumda önemli bir rahatlama sağlanmış, kriz öncesinde % 33olan Maastricht Kriterlerine göre tanımlanan AB borç stokunun GSYİH'ya oranının uzun süreli bir artıştan sonra 2016 yılında %99,98 olacağı, 2018 yılında ise bu oranın %102,2 'ye kadar ılımlı şekilde artacağı öngörülmektedir. Kriz öncesinde pozitif olarak gerçekleşen bütçe açığında ise kriz döneminde -%12'ye kadar bir bozulma yaşanmıştır. 2015 yılında ise bütçe açığının GSYİH'ya oranı -%5,1 olarak gerçekleşmiş, 2016 yılında -%4,6, 2018 yılında ise -%2,9 olarak toparlanacağı öngörülmektedir. Bunlara ek olarak İspanya'da azınlık tarafından kurulan hükümet büyümenin artmasını sağlayacak gerekli reformların uygulanmasını devam ettirmesinde İspanya'nın gücünü kısıtlamaktadır (OECD, 2016).

2016 yılında değişen dünya konjonktürü İspanya Ekonomisini çeşitli şekillerde etkilemiştir. ABD'de FED⁴ tarafından ilk olarak aylık düzenli bir şekilde piyasaya karşılıksız sürülen doların miktarının azalması zamanla bu uygulamadan vazgeçilmesi, küresel kriz sonrasında dramatik olarak azalan faiz oranlarının arttırmanın gündeme gelmesi⁵ doların güçlenmesini sağlamıştır. İspanya'nın borçlanması içerisinde Euro para biriminin ağırlıkta olması kısa vadede borçlarında azalmasını sağlamıştır.

4 1914 yılına girişte yılbaşında çıkarılan Federal Reserve Yasası ile kurulan günümüzde varlığını sürdüren Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası'dır.

5 Günümüzde FED başkanı olarak Janet Yellen görev yapmaktadır. 2016 Aralık ayında faiz oranlarını 0,50 oranından 0,25 baz puan arttırarak, faiz oranını 0,75'e kadar arttırmıştır.

SONUÇ

ABD'de 2007'de başlayan küresel kriz, önemli yapısal dengesizlikleri içerisinde barındırmakla birlikte, kriz öncesindeki on yıl sürekli ve önemli ölçüde büyüyen İspanya ekonomisi açısından bir dönüm noktası olmuş ve 2008 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomide çok ciddi bir daralma meydana gelmesine yol açmıştır.

Kriz sürecinde AB üyesi ülkeler krizle tek başına mücadele içine girmemektedir. Borçlu olan ülkelerin iflası durumunda diğerinin de aynı olumsuz sonuçla karşılaşmaması için gerekli önlemlerin alınmasına toplu bir şekilde destek vermektedirler. İspanya tarafından krizle mücadele, ekonominin canlandırılması amacıyla alınan genişlemeci mali tedbirler ve mali sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak uygulamaya konulan tedbirler olmak üzere iki şekilde sürdürülmüştür.

KAYNAKÇA

Makaleler

- Erarslan Cemil ve Timurtaş M. Emin (2015), Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, S.2(1).
- Ergün Yücel, Cura Serkan, (2016), Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi, *Yönetim Ve Ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi, S.23(1).
- Gentier, A. (2012), Spanish Banks and Housing Crisis: Worse than the Subprime Crisis, *International Journal of Business*, S.17(4), ss.342-351.
- Garson, G. D. (2015). Tourism Highlights. *World Tourism Organization (UNWTO)*, ss.1–32.

Tezler

- Timurtaş Mehmet Emin (2015), Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

İnternet Kaynakları

- Bel, G. (2011). Infrastructure and nation building: The regulation and financing of network transportation infrastructures in Spain (1720–2010). *Business History*, S.53(5), ss.688–705. <http://doi.org/10.1080/00076791.2011.599591>
- Callan, Tim - Leventi, Chrysa ve, Horacio Levy, Manos Matsaganis, Alari Paulus ve Holly Sutherland (2011) “The Distributional Effects Of Austerity Measures : A Comparison of Six EU Countries”, Euromod Working Paper Series, No. EM/6/11 <https://www.iser.essex.ac.uk/research/publications/working-papers/euromod/em6-11.pdf> (Erişim: 21.10.2016)
- Chislett, W. (2016). *A New Course for Spain: Beyond the Crisis*. İspanya: Elcano Royal Institute. Retrieved from <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/4042b2804bb4115fa0a5ba6e9c1af357/Chislett-New-course-for-Spain-beyond-crisis.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=4042b2804bb4115fa0a5ba6e9c1af357>
- Çelebi, U. ve Danışman, Y. (2010), AB Ülkelerinde Alınan Önlemler, Ekonomik ve Sektörel Analiz Dairesi, www.maliye.gov.tr/EADD%20alma%20Platformu/.../Araştırma%20Raporları56.doc
- Euro Challenge. (2014). An Overview of Spain’s Economy, (November), 1–2.
- EuroMedCitrusNet. (2007). *Safe and High Quality Supply Chains and Networks for the Citrus Industry between Mediterranean Partner Countries and Europe. National Citrus Sector Analysis*.
- European Commission. (2012). Economic analysis of the olive sector. *Directorate-General for Agriculture and Rural Development*, (July), 1–10. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/olive-oil/economic-analysis_en.pdf
- European Commission. (2015). European Economic Forecast: Winter 2015
- European Commission (2016). Spain, http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_autumn/es_en.pdf, erişim tarihi (26.12.2016).
- Eurostat. (2016). Euro area unemployment rate at 11.5%, (March), 1–6. Retrieved from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-31072014-BP/EN/3-31072014-BP-EN.PDF
- European Commission. (2014). *EU Energy Markets in 2014*. Retrieved from http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_energy_market_en.pdf
- Fao. (2012). *World Review of Fisheries and Aquaculture*.

- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2015). “İspanya: İşsizliğin Pençesindeki Kayıp Nesil”, <http://esozluk.ikv.org.tr/?id=511>, (Erişim: 26.02.2015).
- İspanyol Dış ticaret Enstitüsü http://www.spainbusiness.gen.tr/icex/cda/controller/PageInvTurco/0,8040,6255629_6256200_6265350_0_-1_TR,00.html
- ICEX. (2014). *Spain-Automotive Industry and Electro Mobility. Invest in Spain your partner in Spain*. Retrieved from <http://www.investinspain.org/invest/wcm/idc/groups/public/documents/documento/mde0/mjyw/~edisp/doc2014260495.pdf>
- Madrid Büyükelçiliği (2010). Ticaret Müşavirliği, İspanya Genel Ekonomik Durum Türkiye-İspanya Ticari ve Ekonomik İlişkileri 2009. Nisan 2010 Madrid.
- mit.edu/. (2008).Spain, <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/esp/>. Erişim Tarihi: 10.03.2015.
- OECD. (2014). Education at a Glance 2014. *Contry Note*, (2012), 1–13. Retrieved from <http://www.oecd.org/edu/Spain-EAG2014-Country-Note.pdf>
- OECD (2016), Spain, <http://www.oecd.org/eco/outlook/economic-forecast-summary-spain-oecd-economic-outlook-november-2016.pdf> Erişim Tarihi (26.12.2016).
- Ortega, E. Ve Penalosa, j. (2012). The Spanish Economic Crisis: Key Factors and Growth Challenges in the Euro Area. Bank De Espana
- REN21 Sttering Committee. (2014). *Renewables 2014 Global Status Report*.
- World Bank. (2014). Atlas method and PPP Gross national income per capita 2013 , (July), 1–4.
- World Energy Council. (2013). *World Energy Resources 2013 Survey*.
- WTTC. (2015). Travel & Tourism Economic Impact 2015 SPAIN. *World Travel & Tourism Council*, 1–43. Retrieved from http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic_impact_research/countries_2015/spain2015.pdf